

УДК 336.02:351.741.1

ДИНАМІКА ПОДАТКОВИХ НАДХОДЖЕНЬ У КОНТЕКСТІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Мірошніченко О.В.

*Національний інститут стратегічних досліджень, Київ, Україна
e-mail: unpr@mksat.net*

Аналізуються основні недоліки існуючої податкової системи України, динаміка податкових надходжень впродовж останніх років, визначаються основні напрямки її модернізації з метою підвищення рівня національної економічної безпеки.

Ключові слова: податкова політика, податкова система, бюджет, економічна безпека

Становлення економіки незалежної України супроводжується процесом безперервної трансформації її податкової системи, і в умовах сучасного кризового періоду проблема модернізації податкової системи постала особливо гостро, оскільки забезпечення необхідного рівня доходів і витрат державного бюджету та створення сприятливого для економічного розвитку підприємницького середовища стають основними завданнями держави в умовах кризи.

При цьому, через те, що податкова система держави, з одного боку забезпечує виконання доходної частини державного бюджету, і, таким чином, – фінансування виконання державних програм і зобов'язань по всіх напрямках; а з іншого, в залежності від існуючого загального рівня оподаткування, – сприяє або гальмує розвиток національної економіки, вона виступає одною з основних складових системи економічної безпеки країни. З цим зокрема погоджується ряд дослідників, які зазначають, що податки і податкова політика об'єктивно включені до системи економічної і фінансової безпеки, по-перше, як ресурсний фактор, що знаходиться у руках держави, по-друге, як інструмент впливу на економічні та соціальні процеси, по-третє, як фактор зворотного зв'язку і залежності держави від платників податків та регіонів [1, с. 184; 2, с. 159].

Проблема у загальному вигляді полягає в тому, що податки і податкова політика з одного боку є інструментом забезпечення економічної безпеки, а з іншого – фактором ризику і залежності, оскільки податки з точки зору ресурсного фактору можуть виступати для держави як у якості одного із засобів забезпечення безпеки (у випадку зростання податкового потенціалу), так і чинником посилення загроз і ризиків у разі втрати податкового потенціалу або боротьби за перерозподіл ресурсів. Метою дослідження є аналіз динаміки податкових надходжень та визначення основних напрямків модернізації податкової системи України з метою підвищення рівня національної економічної безпеки.

Загалом дилема між потребою у збільшенні податкових надходжень і справедливістю утримання податків існує впродовж усієї історії розвитку державного устрою і існування економічної науки, дослідження і розвідки у напрямі оптимізації системи оподаткування проводилися як засновниками економічної науки, зокрема У. Петті, П. Буагільбером, А. Смітом, так і сучасними науковцями; теоретичні і практичні питання забезпечення економічної безпеки України розглядалися такими вітчизняними вченими як І. Білько, В. Геєць, В. Мунтіян, Г. Пастернак-Таранушенко, В. Шлемко та іншими дослідниками [3–6].

Потреба у реформуванні податкової системи України шляхом зменшення податкового тиску та спрощення обліку та сплати податків фізичними та юридичними особами у більшості представників законодавчої та виконавчої влади, наукових і підприємницьких кіл не викликає сумніву, зокрема: О. Амоша та В. Вишневський визнають, що податкове законодавство України побудоване таким чином, що правильно розрахувати податкові зобов'язання практично неможливо [7, с. 15], В. Мунтіян визначає, що існуюча податкова система негативно впливає на економіку держави, ведучи її по екстенсивному шляху розвитку, не дає можливості збільшити її конкурентоздатність, штовхає суб'єктів підприємницької діяльності у „тіньовий” сектор економіки, і через свою нестабільність та непередбачуваність створює несприятливе інвестиційне поле держави як до іноземних, так і вітчизняних інвесторів [5, с. 274-275]; Я. Жаліло та інші автори доходять висновку, що „ухиляння й уникнення від сплати податків призводять до накопичення кризових явищ в економічній і соціальній сферах, зменшуючи потенційні ресурси бюджету на інвестиції й розвиток людського капіталу” [8, с. 192]; А. Соколовська, висловлює думку що податкова експансія держави, яка полягає у намаганні максимально використати наявний податковий потенціал платників без належного врахування їхньої платоспроможності, зумовлює протидію з боку останніх у формі приховування доходів від оподаткування, переміщення діяльності в „тіньову економіку” і переведення капіталів за кордон [9, с. 186-187]; у розробленому Міністерством фінансів проекті Стратегії реформування податкової системи України чітко зазначається, що “існуюча податкова система недостатньо ефективна, не забезпечує на належному рівні становлення конкурентного середовища, надання йому підтримки та економічного зростання” [10].

Аналіз динаміки податкових надходжень дозволяє дійти висновку про суттєві досягнення у підвищенні організаційного рівня та покращення психологічної атмосфери роботи підрозділів податкової служби, впродовж останніх кількох років спостерігалася стійка позитивна тенденція у динаміці як загального обсягу податкових надходжень до державного і місцевих бюджетів, так і надходжень по окремих видах податків (рис. 1), зокрема загальна сума податкових надходжень у 2008 році більш ніж у 3,5 рази перевищує відповідний показник 2004 року [11]. При цьому окремо потрібно визначити високу динаміку зростання бюджетних надходжень по податку на додану вартість, темпи приросту надходжень по якому значно перевищують динаміку інших податків, стійке зростання податкових надходжень по податку на доходи фізичних осіб та акцизного збору з імпортованих товарів (табл.1).

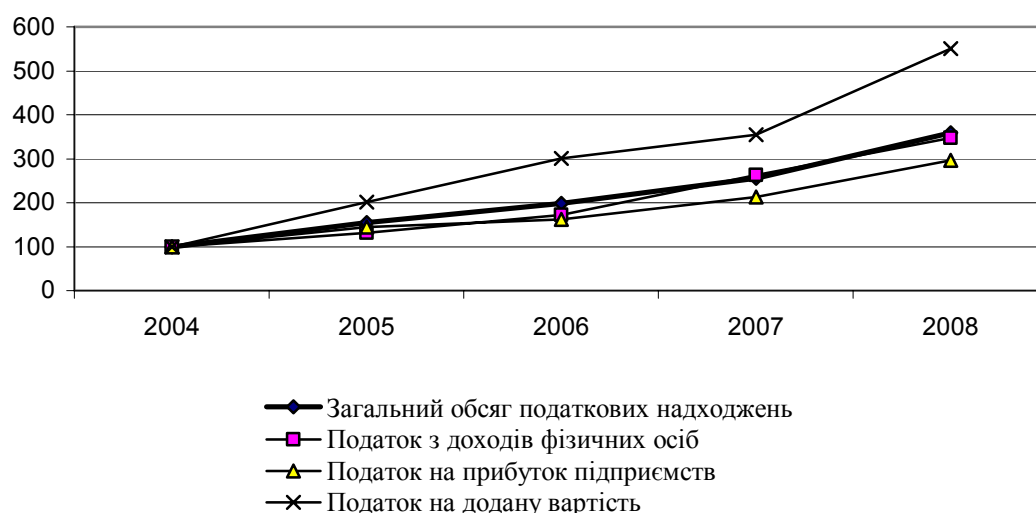

Рис. 1. Динаміка загального обсягу податкових надходжень та надходжень по окремих податках до зведеного бюджету України у 2004-2008 рр., %.

Таблиця 1
Динаміка податкових надходжень до Зведеного бюджету України у 2004-2008 рр.

Показники	2004			2005			2006			2007			2008		
	млн. грн.	млн. грн.	Темпи росту, %	млн. грн.	Темпи росту, %	млн. грн.	Темпи росту, %	млн. грн.	Темпи росту, %	млн. грн.	Темпи росту, %	млн. грн.	Темпи росту, %		
Загальний обсяг доходів Зведеного бюджету України, млн. грн.	91529,4	134183,2	146,6	171811,5	128,0	219936,5	128,0	297844,6	135,4						
Податкові надходження, в т.ч.	63161,7	98065,2	155,3	125743,1	128,2	161264,2	128,3	227164,8	140,9						
податок на додану вартість	16733,5	33803,8	202,0	50396,7	149,1	59382,8	117,8	92082,6	155,1						
податок з доходів фізичних осіб	13213,3	17325,2	131,1	22791,1	131,6	34782,1	152,6	45895,8	132,0						
податок на прибуток підприємств	16161,7	23464,0	145,2	26172,1	111,5	34407,2	131,5	47856,8	139,1						
акцизний збір із вироблених в Україні товарів	6091,6	7346,5	120,6	7557,3	102,9	9072,2	120,1	10230,1	112,8						
акцизний збір із ввезених на територію України товарів	612,8	598,9	97,7	1050,8	175,5	1495,5	142,3	2553,0	170,7						

Зростання надходжень до Державного бюджету по податку на додану вартість пояснюється перш за все підвищенням рівня адміністрування ПДВ впродовж останніх років, зокрема впровадженням у 2008 році подання платниками одночасно із декларацією розшифровок податкових зобов'язань та кредиту у розрізі контрагентів.

Результатом цих та інших організаційних заходів стало збільшення середньомісячних доходів бюджету по ПДВ у 2008 р. до 3,8 млрд. грн., що майже на 800 млн. перевищує показники 2007 року, при цьому сума самостійно задекларованого платниками ПДВ зросла на 12,9 млрд. грн., що на 33,7% перевищує рівень 2007 р.

Відносно надходжень по податку на прибуток підприємств, можна дійти висновку, що однією з складових позитивної динаміки є зменшення кількості збиткових підприємств, що є наслідком як загальної тенденції економічного пожвавлення впродовж останніх років, так і системної роботи працівників податкової служби з платниками податків стосовно проведення перевірок діяльності саме збиткових підприємств. Загальне збільшення надходжень по ППП у 2008 році порівняно з 2007 р. склало 39,1%, при цьому збільшення надходжень ППП по банківських установах склало 61,5%, по приватних підприємствах – 40%, підприємствах з іноземними інвестиціями – 29,6%, підприємствах і організаціях державної форми власності – 25%, інших платниках – 79,7%.

Стійке зростання податкових надходжень по податку на доходи фізичних осіб, сума бюджетних надходжень по якому з 2004 року зросла майже у 3,5 рази, і доля якого у загальному обсязі податкових надходжень практично зрівнялася з надходженнями по податку на прибуток підприємств, що є підтвердженням необхідності приділення уваги фіскальних органів саме до оподаткування доходів фізичних осіб, значний рівень тінізації яких на сучасному етапі є реальним резервом подальшого збільшення бюджетних надходжень за умов підвищення рівня адміністрування даного податку.

Суттєве зростання бюджетних доходів досягнуто за рахунок збільшення надходжень по платі за землю, які у 2008 році порівняно з 2007 р. зросли на 63% (281,4 млн. грн.) по фізичних особах та на 72,9% (2,5 млрд. грн.) – по юридичних, а також за рахунок акцизних платежів. Зокрема, надходження акцизного збору по імпортованим товарам збільшилося порівняно з 2004 роком більш ніж у 4 рази, а по продукції вітчизняного виробництва – більш ніж на 50%. У тому числі у 2008 році надходження акцизного збору у розрізі основних видів підакцизних товарів зросли: з лікєро-горілчаної продукції – на 617,2 млн. грн. (на 21,2%); з тютюнових виробів – на 1007,3 млн. грн. (на 42,9%); спиртів – на 11,7 млн. грн. (на 10,8%); виноробної продукції – на 12,8 млн. грн. (на 5,3%); пивної – на 7,5 млн. грн. (на 0,9%) [11].

Крім цього протягом 2008 року до державного бюджету надійшло 581,3 млн. грн. та 206,3 млн. грн. плати за отримання (подовження терміну дії) ліцензій на роздрібну та оптову торгівлю алкогольними напоями та тютюновими виробами відповідно.

У 2009 році, не зважаючи на суттєвий вплив на економіку України фінансово-економічної кризи, спостерігається збереження темпів надходження податкових платежів, зокрема за даними Міністерства фінансів України податкові надходження за перший квартал 2009 р. порівняно з аналогічним періодом 2008 року до Державного бюджету України зросли на 3% [12].

У той же час потрібно зазначити, що не зважаючи на серйозні досягнення впродовж останніх років стосовно збільшення податкових надходжень, існуюча податкова система має серйозні недоліки стратегічного плану, зокрема прийнятою у 2007 році Концепцією реформування податкової системи України до її основних недоліків відносяться [13]:

– фіскальна спрямованість податкової системи, регулююча функція якої не зорієнтована на стале економічне зростання внаслідок значного податкового навантаження на виробництво та недостатньо високий рівень оподаткування використання природних ресурсів;

– складність, неоднорідність та нестабільність, а в деяких випадках – суперечливість нормативно-правової бази оподаткування;

– наявність проблем, пов'язаних із застосуванням спрощеної системи оподаткування, зокрема випадки створення схем уникнення оподаткування та мінімізації податкових зобов'язань, дроблення середніх підприємств з метою використання спрощеної системи оподаткування;

– значний розмір витрат на адміністрування окремих податків порівняно з доходами бюджету по них;

– недостатня узгодженість та ефективність діяльності Міністерства фінансів, Державної податкової служби, Державної митної служби щодо реалізації державної податкової політики, збирання і акумуляції в державному і місцевих бюджетах податків і зборів;

– нееластичність системи митно-тарифного регулювання, що не дає змоги оперативного регулювання на зміни кон'юнктури світового ринку, торговельних режимів в інших державах та структури вітчизняної економіки;

– недостатня урегульованість питання оподаткування доходів від інтелектуальної власності та незалежної професійної діяльності, що призводить до втрати надходжень податку з доходів фізичних осіб.

На нашу думку, до переліку основних питань, які потребують вирішення у сфері модернізації податкової системи також можливо віднести:

– відсутність системи державного контролю за витратами громадян, зокрема контроль фіскальними структурами за джерелами фінансування крупних витрат (на придбання об'єктів нерухомості, автотранспорту, предметів мистецтва тощо) громадян країн з розвинутою ринковою економікою та практика кримінальної відповідальності за несплату податків призвели до утворення в цих країнах схем легалізації (“відмивання”) нелегальних доходів, у той же час в Україні реально існують і постійно виникають нові схеми “конвертації” – нелегального переведення безготівкових коштів (у т.ч. і бюджетних) у готівкові, що є додатковим підтвердженням реальної недосконалості національної податкової системи;

– проблема високого рівня оподаткування фонду оплати праці, оскільки “маскування” існуючої системи оподаткування заробітної плати під обов'язкові платежі у цільові соціальні фонди абсолютно не вирішує існуючої проблеми, наявність більш ніж 37%-вого податку на заробітну плату, що сплачується підприємствами України, до якого ще додаються 15% ПДФО та внески до пенсійного фонду і фонду соціального страхування, які утримуються з фонду оплати праці, порівняно з 5-7% оплати за нелегальну “конвертацію” грошових коштів, яка передбачає, як правило, ще й надання документів на податковий кредит по ПДВ в розмірі майже 17% від суми, утворюють різницю майже в 65%, яка робить такі фінансові операції настільки надприбутковими для підприємств, що це явище не може бути подолане лише каральними методами, і, як наслідок, – призводить до зростання корумпованості контрольно-правоохоронних органів.

– наявність системи повернення податкового кредиту по ПДВ з бюджету, що надає можливість проведення фінансових махінацій з метою отримання

необґрунтованого відшкодування, зокрема ще за результатами роботи створеної у 2004 році Комісії з питань перевірки додержання законодавства з питань адміністрування і відшкодування ПДВ було зроблено висновок, що ПДВ не виконує своїх функцій як щодо фактичного наповнення бюджету, так і щодо регулювання економічних процесів у державі [14, с. 103];

– наявність широкого переліку податкових пільг в наслідок лобіювання інтересів окремих фінансово-промислових структур та політичного популізму, які призводять до значних втрат державного бюджету;

– потреба у збільшенні рівня граничного річного обороту у 3-4 рази для суб'єктів спрощеної системи оподаткування, враховуючи реальне зниження вартості національної валюти порівняно із часом введення спрощеної системи у 1998 році, та вирішення питання подвійного оподаткування єдиним податком за ставкою 6% суми ПДВ, яке залишилося невирішеним з того самого часу;

– потреба у необхідності реформування схеми розподілу податкових платежів між місцевими та центральним бюджетами з метою перерозподілу основної їх долі у регіони їх утворення;

– неоднозначність введення у II кварталі 2008 року вимог, щодо подання при складанні звітності по ПДВ інформації про усіх постачальників та покупців товарів та послуг підприємства, що є абсолютно логічним кроком відносно досягнення тактичного успіху в боротьбі податкових органів з незаконним відшкодуванням ПДВ та так званими „конвертаційними центрами”, але є абсолютно неприпустимим з точки зору забезпечення конфіденційності інформації та безпеки бізнесу, що є основою розвитку підприємницької діяльності в стратегічній перспективі.

Як зазначалося вище, не викликає жодних сумнівів те, що податкова політика має негативний вплив на функціонування економічної системи України, й існує нагальна потреба в реформуванні податкової системи, у той же час від введення в дію у 1998 році Указу Президента України “Про спрощену систему оподаткування, обліку і звітності суб'єктів малого підприємництва” та зменшення у 2004 році ставки податку на прибуток з 30% до 25% і введення пропорційної ставки податку з доходів фізичних осіб, суттєвих кроків щодо реальної модернізації національної податкової системи не приймалося.

Незважаючи на те, що нестабільність у правовому регулюванні відносин у сфері економіки, у тому числі фінансової (фіскальної) політики держави та „тнізація” національної економіки визначаються Законом України “Про основи національної безпеки України” в якості загроз національним інтересам і національній безпеці України в економічній сфері [15, ст. 7], відсутність послідовної позиції у Верховній Раді не дозволяє впродовж майже десяти останніх років визначити основні шляхи зниження загального рівня оподаткування та прийняти Податковий Кодекс, при цьому потрібно зазначити, що сам факт його прийняття не може розглядатися у якості повного вирішення проблеми недосконалості вітчизняної податкової системи, а лише як вирішення в якійсь мірі питань узгодженості та стабільності її нормативно-правової бази.

Схваленою у 2007 р. Кабінетом Міністрів України Концепцією реформування податкової системи було передбачено її реформування в три етапи [13]:

- на I етапі (протягом 2007 р.) було передбачено удосконалення механізмів податкового стимулювання розвитку СЕЗ, ТПР, технопарків; приведення податкових правил розрахунку фінансових результатів у відповідність з

принципами бухобліку; розроблення принципів кодифікації податкового законодавства; розроблення та ухвалення Податкового Кодексу;

- на II етапі (2008 – 2012 рр.) передбачалася реалізація положень Податкового Кодексу щодо спрощення системи адміністрування податків і зборів (обов'язкових платежів); адаптації податкового законодавства до вимог ЄС; лібералізація податкової системи як складової державного регулювання; реформування митно-тарифного законодавства відповідно до норм міжнародних договорів;

на III етапі (2013 – 2015 рр.) передбачалося поглиблення реформування податкової системи з урахуванням досягнутого соціально-економічного рівня розвитку держави шляхом реформування системи адміністраторів податків і зборів (обов'язкових платежів) та приведення податкової системи України у відповідність із стандартами ЄС.

Абсолютно зрозумілим є те, що показники плану-графіку реформування податкової системи через цілий ряд об'єктивних і суб'єктивних причин не були виконані з самого початку, внаслідок чого нереальним стало і виконання всього комплексу передбачених Концепцією заходів. Реалізація Стратегії реформування податкової системи України, проект якої розроблено Міністерством фінансів, також передбачається у три етапи впродовж 2008-2018 років, але сучасне кризове становище національної економічної системи дає можливість дійти висновку про те, що і ці терміни не будуть виконуватися, оскільки в умовах існуючого дефіциту бюджетних коштів та очікування Президентських виборів 2010 року жодна політична сила не візьме на себе відповідальність за процес реформування податкової системи, наслідком якого може бути навіть тимчасове скорочення бюджетних надходжень.

Враховуючи викладене вище, можна дійти таких висновків:

– податкова політика держави виступає в якості одного з основних елементів забезпечення національної економічної безпеки;

– не зважаючи на позитивні зрушення у динаміці податкових надходжень впродовж останніх років, існуюча в Україні податкова система внаслідок своєї громіздкості і неузгодженості, високого рівня оподаткування, значної кількості пільг та виключень, складності нарахування податків та складання податкової звітності негативно впливає на економіку країни, стимулюючи розвиток ілєгалізаційних процесів у економічній діяльності, чим створює реальну загрозу національним інтересам і національній безпеці України в економічній сфері;

– модернізація національної податкової системи у напрямку спрощення системи оподаткування, зменшення ставок податків, розширення бази оподаткування та підвищення ефективності податкового контролю є пріоритетним та принципово важливим завданням економічної політики держави на сучасному етапі, метою якого має стати розвиток економіки та підвищення рівня економічної безпеки України.

Існуючий стан речей обумовлює актуальність проблеми, необхідність і перспективність проведення подальших наукових розвідок у цьому напрямі, які б стали підґрунтям практичних кроків з боку законодавчої і виконавчої влади України, направлених на оптимізацію податкової системи з метою підвищення рівня економічної безпеки України. Крім цього окремо потрібно відзначити необхідність популяризації у суспільстві як думки про невідворотну необхідність сплати податків, так і про невідворотність покарання за ухилення від сплати податків або

фінансові махінації у цій сфері, які підтверджувалися б реальними кроками податкових і правоохоронних органів у цьому напрямку.

Список літератури

1. Экономическая и национальная безопасность : [учебник / под ред. Е. А. Олейникова]. – М. : Экзамен, 2005. – 768 с.
2. Вечканов Г. С. Экономическая безопасность : учебник / Г. С. Вечканов. – СПб. : Питер, 2007. – 384 с.
3. Шлемко В.Т. Економічна безпека України: сутність і напрямки забезпечення : монографія / В.Т. Шлемко, І.Ф. Бінько. – К.: НІСД, 1997. – 144 с.
4. Моделирование экономической безопасности: держава, регион, предприятие : монография / [В. М. Гець, М. О. Кизим, Т. С. Клебанова та ін.]; за ред. В. М. Гейця. – Х. : ВД „Инжек”, 2006. – 240 с.
5. Мунтян В. І. Бюджетна політика як чинник економічної безпеки України / В. І. Мунтян // Проблеми національної безпеки в процесах державотворення : збірник праць. – Т. 1. – К. : КВІЦ, 2004. – С. 273–278.
6. Пастернак-Таранущенко Г.А. Економічна безпека держави / Г.А. Пастернак-Таранущенко. – К.: ІДУСКМУ, 1994.
7. Амоша О. До питання про оцінку рівня податків в Україні / О. Амоша, В. Вишневський // Економіка України. – 2002. – № 8. – С. 15.
8. Жаліло Я. Стратегія забезпечення економічної безпеки України. Пріоритети та проблеми імплементації / Я. А. Жаліло // Стратегія національної безпеки України в контексті досвіду світової спільноти. – К. : Сатсанга, 2001. – 224 с.
9. Соколовська А. М. Податкова система держави: теорія і практика становлення : монографія / А. М. Соколовська. – К. : Знання-Прес, 2004. – 454 с.
10. Проект Стратегії реформування податкової системи України / Міністерство фінансів України. – http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=65533&cat_id=65530. – 13.05.2009.
11. Звіт про виконання Плану основних питань економічної та контрольної роботи Державної податкової адміністрації України на 2008 рік / Державна податкова адміністрація України. – http://sta.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=212518&cat_id=46611. – 13.05.2009.
12. Інформація про стан виконання Зведеного і державного бюджету України за січень-березень 2009 року / Міністерство фінансів України. – http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=211755&cat_id=77440. – 13.05.2009.
13. Концепція реформування податкової системи України, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 19.02.2007 р. № 56-р.
14. Тіньова економіка: сутність, особливості та шляхи легалізації : [монографія / за ред. З.С. Варналія]. – К. : НІСД, 2006. – 576 с.
15. Закон України „Про основи національної безпеки України”, від 19.06.2003 р. № 964-IV.

Мирошниченко А.В. Динамика налоговых поступлений в контексте экономической безопасности Украины / А. В. Мирошниченко // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия «Экономика и управление». - Т. 22(61). – 2009.- №1. С. 57. Аналізуються основні недоліки існуючої податкової системи України, динаміка податкових надходжень за останні роки, визначаються основні напрями її модернізації з метою підвищення рівня національної економічної безпеки.

Ключевые слова: податкова політика, податкова система, бюджет, економічна безпека

Miroshnichenko A.V. Dynamics of Tax Inpayments in the Context of Economic Security in Ukraine / A.V. Miroshnichenko // Scientific Notes of Taurida National V.Vernadsky University. Series: Economy and Management. Vol. 22(61). - 2009. №1. - P 57.

Basic disadvantages of present tax system in Ukraine, dynamics of tax inpayments for the last years are analyzed; main tendencies of its modernization to raise the level of national economic security are assigned.

Key words: tax policy, tax system, budget, economic security.

Надійшло до редакції 29.06.2009